

18. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р., № 2747-IV [Електронний ресурс] / Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
19. Матвійчук В.К. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / В.К. Матвійчук, І.О. Хар. – Київ: Вид-во КНТ, 2007. – Т.1. – 786 с.
20. Коментар до Кодексу адміністративного судочинства України станом на 15.10.2008 р., [Електронний ресурс] / Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
21. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс] / Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
22. Коментар до Кримінально-процесуальний кодексу України станом на 03.03.2008 р., [Електронний ресурс] / Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН. – Режим доступу: www.ligazakon.ua.
23. Большой энциклопедический словарь / гл. редактор А.М. Прохоров. – М.: Изд-во Норинт, 2004. – 1456 с.
24. Юридичні терміни. Тлумачний словник / за ред. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. – К.: Вид-во Либідь, 2004. – 320 с.

УДК 347.66 (091) «1922/1963»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЗАПОВІДАЧА В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (1922-1963 РР.)

Половинкіна Р.Ю., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена історико-правовому аналізу положень про спадкування за заповітом у радянський період (1922-1963 рр.). На основі проведеного дослідження автор статті пропонує самостійні висновки та судження про розвиток прав заповідача у вищезазначений період, проводить порівняльний аналіз законодавства, що дає можливість простежити історію формування та закріплення свободи заповіту в майбутньому.

Ключові слова: право на спадщину, заповідач, заповіт, обов'язкова частка, спадкоємець, заповідальне розпорядження.

Половинкіна Р.Ю. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВ ЗАВЕЩАТЕЛЯ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1922-1963 ГГ.) / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена историко-правовому анализу положений о наследовании по завещанию в советский период (1922-1963 гг.) На основе проведенного исследования автор статьи предлагает самостоятельные выводы и суждения о развитии прав завещателя в вышеуказанный период, проводит сравнительный анализ законодательства, что дает возможность проследить историю формирования и закрепления свободы завещания в будущем.

Ключевые слова: право на наследство, завещатель, завещание, обязательная доля, наследник, завещательное распоряжение.

Polovinkina R.Y. THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF THE TESTATOR IN THE SOVIET PERIOD (1922-1963) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Article focuses on the historical and legal analysis of the provisions of the inheritance by will in the Soviet period (1922-1963 years). The author of the article on the basis of scientific research suggests their own conclusions and judgments of the development rights of the testator during the aforementioned period, provides a comparative analysis of the legislation, which makes it possible to trace the history formation and consolidation of the freedom of the will in the future.

Issues of inheritance law from antiquity to the present day are in focus of the society and state legislators and researchers, as almost everyone inevitably becomes heir and once destined to become the testator. Ukrainian state is the successor legal heritage that was formed in the Soviet period. Creation of modern legislation is not possible without a legal analysis of the material past. With the establishment of the basic state legal institutions in Ukraine is growing interest in in-depth study of law making past, including in the field of

inheritance law. Scientific analysis of the evolution of inheritance law of Ukraine provides an opportunity to better understand and learn the specifics of state-legal development of the Ukrainian people, to know the system of hereditary relationships that characterize the identity of the legal system of Ukraine.

With the increasing importance of the role of private property and public order of succession in a market economy, broadening the scope of private law on the agenda the need arises development mechanism to protect the rights and legitimate interests of genetic relationships that can not be done without reference to the historical origins of inheritance law without full consideration of the legal nature and characteristics of this legal phenomenon.

Testament is the personal disposal of an individual in the event of his death. Right to covenant has individual with full civil capacity. Testator can appoint their successors one or more individuals, whether it with these persons family, family relationships, and other members of civil relations, and for any reason to deprive of the right to inherit any person from among the heirs at law, at any time revoke the will, to make new, to amend the covenant and is not a complete list of the rights enshrined in the articles of the Civil Code of Ukraine, which is a person who has the will or wishes to do so. However, in practice, there are many problems in connection with the implementation of the law, such as inheritance by will with the condition, or by a common covenant marriage, etc. To avoid divergence of practice and theory requires appropriate changes in the law through the introduction of new legal provisions or borrowing and improving regulatory material that existed previously. A.I. Nelin in his dissertation aptly notes that today is the adaptation of national characteristics, elements (norms, principles, institutions) legal system of Ukraine to the European and international law.

Key words: the right to inheritance, the testator, a will, the share of compulsory heir, testamentary disposition.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин, без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом, у будь-який час скасувати заповіт, скласти новий, внести зміни до заповіту, і це не повний перелік прав закріплених у статтях Цивільного кодексу України, який надається особі, яка склала заповіт чи бажає це зробити. Однак, на практиці, виникає безліч проблем у зв'язку з реалізацією положень закону, наприклад, спадкування за заповітом з умовою, чи за спільним заповітом подружжя та ін.. Для уникнення розбіжностей практики та теорії необхідні відповідні зміни у законодавстві, шляхом впровадження новітніх нормативно-правових положень, чи запозичення та вдосконалення нормативного матеріалу, який існував раніше. У своєму дисертаційному дослідженні О.І. Нелін влучно зазначає, що нині відбувається адаптація національних особливостей, елементів (норм, принципів, інститутів) правової системи України до європейського та міжнародного права. Разом із тим, реформа української правової системи показує, що формальне запозичення західно-правових моделей без урахування культурно-історичних, національних і духовних особливостей України не тільки не дає очікуваних результатів, а, навпаки, згубно позначається на стані суспільства і держави [1, 1]. Саме тому зростає інтерес до поглибленого вивчення процесів правотворення минулого, у тому числі й у сфері спадкового права.

Вивченню спадкового права присвячено багато праць відомих радянських й українських учених, а саме І.Н. Азімова, Б.С. Антімонова, М.М. Богуславського, С.Н. Братусь, М.В. Гордона, К.А. Граве, О.С. Іюффе, Т.П. Коваленко, С.Н. Ландкоф, А.М. Немкова, В.І. Серебровського, Р.Й. Халфіної та інші, сучасних вітчизняних фахівців – В.В. Васильченко, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, З.В. Ромовської, Н.О. Саніахметової, С.Я. Фурси, О. І. Харитонової та інші. Дослідження проблем спадкового права є актуальним і досі про це свідчать захищені дисертації молодих вчених, а саме О.Ю. Заїка «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» (2007 рік), О.І. Неліна «Еволюція спадкового права в Україні: історико-правовий аспект» (2010 рік), однак, питання еволюції права на спадкування за заповітом у радянський період до другої кодифікації висвітлено недостатньо та фрагментарно, тому потребує системного аналізу.

Метою статті є аналіз норм спадкування за заповітом згідно з цивільним законодавством досліджуваного історичного періоду, а також виявлення тенденцій розвитку спадкового права за заповітом того часу та їх вплив на формування спадково-правових відносин.

Надання прав заповідачу у радянський період мало свою історію і відбувалось поступово шляхом їх розширення. Умовно реалізацію прав заповідача в 1922-1963 роки можна поділи на два періоди: перший – до першої кодифікації цивільного законодавства, оскільки політика у

сфері спадкового права була досить жорстка, характеризувалась суттєвим обмеженням прав заповідача та повністю відповідала комуністичній ідеології, другий – після прийняття Постанови ВУЦВК УРСР «Про основні приватні майнові права, які визнаються УРСР, охороняються її законами і захищаються судами УРСР» від 26 липня 1922 року, оскільки був більш демократичний та ліберальний.

Перший період почався в 1918 році із впровадженням на території українських земель жорсткої економічної політики, названу «воєнним комунізмом», що передбачала націоналізацію всієї землі, промислових підприємств, торгівлі, примусову трудову мобілізацію, централізований розподіл продуктів і товарів. Спадкування за заповітом у цей період було скасовано Декретом ВЦВК РРФСР «Про відміну спадкування» від 27 квітня 1918 року, де, чітко, у ст.1 зазначалось, що «спадкування як за законом, так і по духовному заповіту відміняється». У радянській цивілістичній літературі виникли суперечки з приводу природи інституту, який встановлювався відповідним Декретом. С.Н. Ландкоф зазначав, що спадщина не переходила до спадкоємців на право власності, а право спадкування було своєрідною формою забезпечення нужденних і непрацездатних родичів в обмеженому розмірі [2, 116]. Інші науковці, а саме В.І. Серебровський, розглядав декрет саме як документ, який відміняє спадкування як за законом, так і за заповітом, Б.С. Антімов та К.А. Граве, вважали, що спадкування трудової власності не зникло, а цим декретом лише було спростовано право спадкування приватної власності.

Також необхідно зазначити, що в ст.1 Декрету УРСР «Про відміну спадкування» від 11 березня 1919 року право на спадкування зберігається, якщо сума спадкового майна не перевищує 10 000 рублів.

Другий період був пов'язаний із лібералізацією правових норм, які регулювали спадкування за заповітом зазнали коректив при впровадженні нової економічної політики. Постанова ВУЦВК УРСР «Про основні приватні майнові права, які визнаються УРСР, охороняються її законами і захищаються судами УРСР» від 26 липня 1922 року, вперше, закріпила основні правила спадкування майна, а саме: «право спадкування як за законом, так і за заповітом прямих низхідних родичів та одного із подружжя, що пережив спадкодавця в межах загальної суми спадщини 10 000 карбованців, виключення з цього правила допускається лише у випадках, передбачених законом».

Наступні зміни при спадкуванні за заповітом пов'язані із затвердженням Постанови РНК СРСР «Положення про державні трудові ошадні каси» від 22 грудня 1922 року, згідно із ст.17 вкладник мав право зробити заповідальне розпорядження на будь-яку суму вкладу на випадок своєї смерті для особи незалежно від того чи є вона спадкоємцем за законом [3, 53]. У цей період спадкодавець міг реалізувати своє право розпорядження грошовими заощадженнями у трудовій касі. Це був безумовно позитивний момент, оскільки, відбувалось накопичення коштів, що сприяло зростанню економічних показників, а також громадянин був впевнений, що частина спадщини перейде до його спадкоємців.

Із розвитком виробничих відносин постала гостра необхідність у прийнятті єдиного кодифікованого акту, який би регулював цивільні правовідносини, таким став перший Цивільний кодекс (далі – ЦК) УРСР, що був затверджений постановою ВУЦВК від 16 грудня 1922 року і набрав чинності з 01 лютого 1923 року. Порядок спадкування регулювали 416-435 статті ЦК УРСР. ЦК УРСР повністю відповідав положенням ЦК РРФСР та був побудований за його принципами.

Заповітом, згідно з ЦК УРСР, визначається зроблене особою в письмовій формі розпорядження на випадок смерті про надання майна одному або декільком визначеним особам, які закликаються до спадкування за законом, чи про розподіл часток між вищезазначеними особами в іншому порядку, ніж зазначений в законі про рівність часток при спадкуванні за законом.

Згідно із ЦК УРСР коло осіб, які могли бути спадкоємцями за заповітом, обмежувалось прямими низхідними (діти, внуки, правнуки) родичами, другого із подружжя, який пережив спадкодавця, а також непрацездатні та незабезпечені особи, які фактично перебували на утриманні померлого не менше одного року до дня його смерті. Спадкоємцями могли бути

тільки особи, які були живими на момент смерті спадкодавця, а також діти, зачаті при його житті та народжені після його смерті.

Отже, у цей період заповідач міг реалізувати свої права по розпорядженню майном, однак, вони обмежувались такими положеннями цивільного законодавства: спадкоємці за законом та спадкоємці за заповітом були однаковими, встановлювалась гранична сума спадкування майна в 10 000 карбованців, до загальної спадкової маси не входили предмети домашньої обстановки та вжитку, оскільки їх отримували громадяни, які разом проживали із спадкодавцем, а також існували обмеження щодо спадкування майна стосувалися насамперед промислових, торгових підприємств, предметів розкоші, грошових капіталів, будівель та окремих прав (забудови, оренди, тощо).

Однак не можна заперечувати той факт, що, вперше, на рівні кодифікованого акту були закріплені права заповідача, які надавали право будь-якій особі з повною цивільною дієздатністю скласти заповіт, відмінити його повністю, або в частині, призначити виконавця заповіту, покласти на спадкоємців за заповітом виконання будь-якого зобов'язання на користь спадкоємців за законом, заповідач міг позбавити права на спадкування будь-якого із спадкоємців за законом у цьому випадку спадкове майно в частині чи в цілому переходило державі, а також змінювати частки у спадщині. Для дійсності заповіту заповідач повинен був надати підписаний заповіт до нотаріальних органів для внесення до актової книги.

Виняток, щодо права зробити заповідальне розпорядження на вклад щодо будь-якої особи проіснував до 27 листопада 1925 року, коли було прийнято нове положення про державні трудові ощадні каси, яке обмежувало свободу заповідальних розпоряджень вкладами, установлені у ст.416 і 418 ЦК УРСР максимальної суми спадкового майна та колом законних спадкоємців [3, 53].

Наступні зміни в порядку спадкування за заповітом відбулися із прийняттям Постанови ЦВК і РНК СРСР від 29 січня 1926 року, відповідно до якого з 1 березня 1926 року скасовувався граничний розмір майна, яке могло переходити у порядку спадкування, як за законом, так і за заповітом.

Постановою ВЦВК і РНК РРФСР від 6 квітня 1928 року коло осіб, які закликалися до спадкування за заповітом, розширювалось включенням в число спадкоємців усиновлених та їх потомство. Цією ж постановою спадкодавцеві дозволялось заповісти своє майно не тільки фізичним особам, але і юридичним: державі та її органам, партійним, професійним та громадським організаціям.

Постановою ВЦВК і РНК РРФСР від 28 травня 1928 року встановлювалась обов'язкова частка у спадщині на користь неповнолітніх спадкоємців за законом. Із прийняттям цієї постанови з'явився інститут обов'язкової частки у спадщині, однак в УРСР закон про право неповнолітніх на обов'язкову частку в спадщині не був прийнятий (ст.43 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти цивільного стану УРСР 1926 року).

Введенням у дію Постанови ВЦВК і РНК РРФСР від 6 квітня 1928 року та Постанови ВЦВК і РНК РРФСР від 28 травня 1928 року права заповідача одночасно розширювалось: скасуванням визначеного розміру майна, включення у коло спадкоємців усиновлених та їх потомство, так і обмежувалось: веденням інституту обов'язкової частки у спадщині.

На думку автора, актуальним є такий нормативно-правовий акт, як Консульський статут Союзу Радянських Соціалістичних Республік, затверджений Постановою ЦВК і РНК СРСР від 08 січня 1926 року, оскільки у ньому були закріплені основні права заповідача, який перебував за кордоном. Консул був зобов'язаний скласти заповіт громадянам СРСР на прохання заповідачів, а також приймати на зберігання під розписку заповіти громадян Радянського Союзу. Заповіт зберігався в консульстві або до смерті заповідача, або до зворотного затребуваність заповідачем або його повіреним, забезпеченим відповідним повноваженням, або до особливого розпорядження заповідача. У разі смерті особи, яка здала заповіт на зберігання в консульську установу, заповіт розкривався в присутності правонаступників померлого або ж висилався до відповідного суду за вимогою останнього [4, 60].

Гарантія права на спадкування була закріплена в ст.10 нової Конституції СРСР 1936 року: «Право особистої власності громадян на їх трудові доходи і заощадження, на житловий

будинок і підсобне господарство, на предмети домашнього господарства і побуту, на предмети особистого споживання і зручності, рівно як і право спадкування особистої власності громадян, охороняється законом».

Ще до початку Другої світової війни в радянській юридичній літературі висловлювались думки про необхідність розширення кола спадкоємців шляхом включення батьків та інших близьких родичів. За відсутності ж у когось законних спадкоємців не було по суті підстав перешкоджати йому розпорядитися своїм майном на власний розсуд. Виникла також потреба у встановленні черговості закликання до спадкоємства, з метою уникнення дроблення спадщини на найдрібніші частки [5, 7].

У роки Другої Світової війни відбулися зміни у порядку посвідчення заповітів, а саме Постановою РНК СРСР від 15 вересня 1942 року було введено «Порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовців у воєнний час», згідно якого у військовий час заповіти осіб, які перебувають у лавах Червоної Армії і Військово-Морському Флоті, можуть бути посвідчені, крім нотаріальних органів, командування окремих військових частин (полків, ескадрилій, кораблів 1,2, 3-го рангів, з'єднань кораблів 4-го рангу, окремих батальйонів, дивізій, рот, загонів та інших відповідних їм військових частин), а заповіти військовослужбовців, які перебувають на лікуванні в госпіталях, - начальниками госпіталів [4, 59].

Виключно важливим був Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про спадкоємців за законом і за заповітом» від 14 березня 1945 року, який вперше встановив черговість закликання до спадкування, розширив коло спадкоємців, включивши до нього непрацездатних батьків, братів та сестер померлого, право спадкодавця заповісти майно будь-якій особі, в тому числі державним органам та громадським організаціям, при відсутності спадкоємців за законом, неповнолітні діти і непрацездатні спадкоємці померлого мали право на обов'язкову частку в спадщині. Також встановлювався інститут спадкування за правом представлення.

На підставі загальносоюзного указу прийнято Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про зміни Цивільного кодексу УРСР» від 17 грудня 1945 року, яким внесено зміни до інституту спадкового права, і в новій редакції викладені ст.418, 420-424, 429, 430 та 433.

Згідно із цими положеннями кожний громадянин міг за заповітом залишити все своє майно або частину його одній або кільком особам з числа згаданих у ст.418² ЦК УРСР, а також державним органам і громадським організаціям. Однак заповідач не міг позбавити своїх неповнолітніх дітей та інших непрацездатних спадкоємців частки, яка належала б їм при спадкуванні за законом. При відсутності осіб, зазначених у ст.418, майно могло бути заповідане будь-якій особі.

За заповідачем залишалось право покласти виконання якогось зобов'язання на користь одного, кількох або всіх інших спадкоємців, які в силу цього розпорядження отримували право вимагати виконання відповідного зобов'язання вищевказаними особами; рівним чином, заповідач міг покласти на них виконання будь-яких дій, спрямованих на здійснення будь-якої загальнокорисної мети.

У Порядку посвідчення довіреності і заповітів військовослужбовців у воєнний час, затверджених Інструкцією НКО СРСР і НКЮ СРСР № 60/39 від 14 вересня 1945 року детально описуються права заповідача, а саме: при посвідченні заповіту заповідачеві повинно бути роз'яснено, що: а) згідно чинному в СРСР законами майно, що належить заповідачеві, може бути заповідане дітям, онукам і правнукам заповідача, усиновленою заповідача, їхнім дітям і онукам, дружині і батькам заповідача, братам і сестрам заповідача, непрацездатним особам, які фактично знаходилися на утриманні заповідача не менше одного року; б) при відсутності зазначених осіб майно може бути заповідане будь-якій особі; в) заповідач не може позбавити своїх неповнолітніх дітей та інших непрацездатних спадкоємців частки, яка належала б їм при спадкуванні за законом; г) майно, або частина його, може бути заповідане одному або декільком з перерахованих вище осіб, при цьому заповідач може вказати, в якій частці кожному із спадкоємців заповідається майно; д) майно може бути заповідане також державі або окремим його органам, партійним, професійним та іншим громадським організаціям; е) гроші, що зберігаються заповідачем в якості внеску в ощадній касі або іншому державному кредитній установі, можуть бути заповідані будь-якій особі без жодного обмеження [4, 60].

Автор вважає необхідним зазначити, що відмова спадкоємців від спадщини або неприйняття ними спадщини в установлений строк були рівнозначні відсутності спадкоємця, тому свідоцтво про право на спадщину за заповітом у разі відмови спадкоємців за законом або неприйняття ними спадщини, видавалось особі зазначеній у заповіті.

Згідно зі Статутом Державних трудових ощадних кас СРСР, затвердженим постановою Ради Міністрів СРСР від 20 листопада 1948 року вкладнику надавалось право вказувати в ощадній касі в порядку, що встановлювався Міністерством фінансів СРСР, осіб, яким вклад повинен бути виданий у разі смерті вкладника. У заповідальному розпорядженні на вклад спадкоємець міг зазначити одну або декілька осіб незалежно від того, чи є вони спадкоємцями за законом, а також юридичні особи [4, 61].

Після закінчення Другої Світової війни особі, яка бажала скласти заповіт, необхідно було звернутись до нотаріальних органів, згідно із ЦК УРСР та Положенням про державний нотаріат і Переліком документів, на підставі яких вчинялись нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна, затверджених постановою РНК УРСР від 09 серпня 1944 рік за № 1016, згодом було введено Положення про державний нотаріат Української РСР, затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР від 26 грудня 1956 рік за № 1536 чи до виконкому сільської Ради, згідно з Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій виконавчими комітетами міських, селищних і сільських Рад депутатів трудящих УРСР, затверджена постановою Ради Міністрів УРСР від 14 січня 1947 року за № 56.

Спадкове право з внесеними до нього в 1945 році змінами було чинним, без суттєвих доповнень, аж до прийняття Верховною Радою СРСР «Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 08 грудня 1961 року, які набули чинності з 1 травня 1962 року.

Ми можемо зробити висновок, що свобода заповіту у вищезазначений період була суттєво обмежена та зводилась до формалізації спадкоємців за законом із спадкоємцями за заповітом, однак, з плином часу в радянському спадковому праві намітилась інша більш ліберальна течія, яка розширювала коло спадкоємців за заповітом, що в подальшому сприяло розширенню прав заповідача. Спадкування за заповітом, так і спадкове право, взагалі, пройшли свою еволюцію, вдосконалення та збагачення. Дослідження історії розвитку прав заповідача особливо важливо, оскільки кожний громадянин має право розпоряджатися майном на свій розсуд, а для кращого регулювання цих суспільних відносин необхідно звернутися до минулого, так як в саме цей період з'являється право на обов'язкову частку, черговість спадкування, надається право заповісти своє майно будь-якій особі, як фізичній так і юридичній, державі, визначається порядок спільного користування майном, до відання нотаріальних органів переходить видача свідоцтв про право на спадщину, на інші, визначені законом, органи покладається обов'язок сприяти громадянам у реалізації їх прав скласти заповіт. Висновки та пропозиції викладені у даній статті можуть бути використанні при вивченні курсу «Нотаріат України» та «Історії держави та права України», а також для подальшого дослідження історії спадкового права України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нелін О.І. Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.01.00 „Теорія та історія держави і права; історія політичних учень” / О.І. Нелін. – К., 2010. – 39 с.
2. Ландкоф С.Н. Проблема спадкування в радянському праві / С.Н. Ландкоф // Наукові записки Київського державного університету. – 1946. – Т. V. – № 2. – С. 115-126.
3. Васильченко В.В. Формування спадкового права в період створення радянської державності в Україні (1922-1937 рр.) / В.В. Васильченко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – № 2(11). – С. 50-57.
4. Вопросы наследования: справочник по законодательству и судебной практике / [науч. ред. Болдырев В.А. и др.]. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1959. – 150 с.
5. Дроников В.К. Наследование по завещанию в советском праве / Дроников В.К. – К.: Изд-во Киевского гос. университета им. Т.Г. Шевченка, 1957. – 135 с.